

Een Ruige dwergvleermuis (*Pipistrellus nathusii*) met een Engelse ring op de Friese klei

Teddy Dolstra & Daniel Hargreaves

Vleermuizen zijn kleine vliegende nacht-actieve zoogdieren. Ze vormen een soortgroep waaraan veel onderzoek is gedaan, maar waarvan we tegelijk nog lang niet alles weten. Onderzoeken worden wel steeds geavanceerder, zoals blijkt uit het gebruik van batdetectors, chips, telemetrie en DNA. Daarnaast wordt de reeds vele decennia toegepaste methode van het ringen van vleermuizen voortgezet. Er worden slechts zelden ringen teruggemeld van buiten de grootschalige ringlocaties zoals die van Jan Boshamer in het Robbenoordbos bij Den Oever. Toch is er een verrassende vondst gedaan op de Friese klei bij Pietersbierum. In dit artikel worden de ins en outs van dit bijzondere voorval uiteengezet.

De melding

Op 23 december 2013 ontving Teddy Dolstra, coördinator van de Zoogdierwerkgroep Friesland, een e-mail van de familie Nieuweboer uit Pietersbierum. Het ging om een melding van een vleermuis, maar niet zo maar een vleermuis! Het betrof een geringd exemplaar. Wetende hoe zelden er geringde vleermuizen worden teruggemeld, is Dolstra na enkele e-mailwisselingen de volgende middag afgereisd naar Pietersbierum. De familie Nieuweboer exploiteert hier een biologisch tuinbouwbedrijf dat onder andere wortelen, bloemkool en broccoli teelt aan de Hoarnestreek op een steenworp afstand van de Friese Waddenkust. Spoedig werd het gemelde diertje tevoorschijn gehaald met inderdaad een ring om de onderarm van de rechter vlerk (figuur 1). Het was vlak voor de bewaarloods gevonden waar de palletboxen worden neergezet met de geogste producten van eigen land. Men treft wel vaker vleermuizen aan in de bewaarloodsen, soms tamelijk ongeschonden, maar soms ook compleet geplet tussen de palletboxen of overreden door een vorkheftruck. Dit gebeurt waarschijnlijk als de palletboxen door de vorkheftruck tegen elkaar aan worden gezet. De palletboxen staan vaak maar enkele centimeters van elkaar af en dat is een uitgelezen schuilplaats om de dag of zelfs de winter door te brengen zolang de producten niet uitgeleverd worden.

De eerste opgave was de soort vleermuis vast te stellen en zeker niet te snel te oordelen. Van de Ruige dwergvleermuis is bekend dat er enorm veel dieren worden geringd om te proberen de trekpatronen van de soort in beeld te krijgen. Dit was dan ook de

eerste gedachte. Na nauwkeuriger kijken sloeg de twijfel enigszins toe. De snuit en oren staken te scherp qua kleur af tegen de vachtkleur op de kop. Volgens de literatuur verloopt bij de Ruige dwergvleermuis de overgang van de kleur van de huid naar de vacht juist gelijkmatig. Ook de kleur van de buikzijde van het diertje was niet typisch voor een Ruige dwergvleermuis. Dit zijn juist meer kenmerken die thuis horen bij de Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*). Controle van de beadering in de vlieghuid, de verhouding tussen de lengtes van de onderarm en de vijfde vinger en het model van de penis bevestigden vervolgens echter dat het toch een Ruige dwergvleermuis betrof. Het bleek te gaan om een in goede conditie verkerend mannetje van 7,1 gram dat geen uiterlijke beschadigingen had zoals je bijvoorbeeld bij katslachtoffers nogal eens waarneemt. De vraag was nu: "Wie heeft waar en wanneer dit diertje geringd?"

De ring

Vleermuisringen zijn zeer kleine en lichte knijpringen die voor de verschillende vleermuissoorten in verschillende maten worden toegepast, net als bij vogels. Zo krijgen Laatvliegers (*Eptesicus serotinus*) grotere ringen om dan dwergvleermuizen. We hadden in dit geval te maken met het kleinste formaat vleermuisring. Ondanks de zeer kleine afmetingen van ongeveer 2,5 bij 8 millimeter (plat uitgevouwen), stond hier wel de benodigde informatie duidelijk leesbaar op. Het opschrift luidde: 'LOND. ZOO A4030'. Zou dit dan een Engelse vleermuisring zijn, uitgegeven door de dierentuin van Londen?

De zoektocht

Weer thuis gekomen uit Pietersbierum maakte Dolstra foto's van de vleermuis en de vleermuisring en plaatste die op kerstavond 2013 op de Facebookpagina van de Zoogdierwerkgroep Friesland. De sociale media worden door menig vleermuiswerker van binnen en buiten Nederland gebruikt en velen hebben de pagina van de Zoogdierwerkgroep in hun favorieten staan. Spoedig bleek dit een erg effectieve manier te zijn om gegevens te achterhalen. Via Jeroen van der Kooij, Oslo, Noorwegen, kwam de terugmelding van de ring bij Lisa Worledge, Birmingham, Verenigd Koninkrijk (VK) terecht. Worledge verzorgt de levering en distributie van alle vleermuisringen in het Verenigd Koninkrijk. Ze vond de melding dusdanig bijzonder dat ze meteen de archieven van de leveringen van vleermuisringen raadpleegde. Ruim twee uur na het

Figuur 1. Geringde Ruige dwergvleermuis, Pietersbierum 23 december 2013 (foto Teddy Dolstra).

plaatsen van het bericht op Facebook was bekend dat de ring deel uitmaakte van een streng ringen die in 2010 geleverd was aan Fiona Mathews, Exeter (VK). Hierna werd al snel duidelijk dat de betreffende reeks ringen bij Daniel Hargreaves, Yatton (VK) terecht was gekomen om vleermuizen te ringen. Kort daarna bevestigde Hargreaves dat hij het desbetreffende diertje had geringd. Spoedig na dit contact zond hij de nadere detailinformatie aan Dolstra door. De nauw betrokken vleermuiswerkers in het Verenigd Koninkrijk beschouwden deze ringmelding als een bijzonder spannend en ongelooflijk kerstcadeau!

Blagdon Lake

Hargreaves kon al gauw melden dat het diertje was gevangen en geringd op 14 oktober 2012 bij Blagdon Lake, North Somerset, in het zuidwesten van Engeland. Blagdon Lake is een stuwmeer en iedere hoek van dit stuwmeer heeft zijn eigen naam. Onze geringde Ruige dwergvleermuis was langs een bosrand gevangen ter hoogte van de 'Pipe Bay' aan de westkant. Het Engelse Blagdon en het Friese Pietersbierum liggen hemelsbreed 596 kilometer uit elkaar (figuur 2). Voor de beeldvorming: met de auto reist men via de Kanaaltunnel of een veerboot van Blagdon naar Pietersbierum. Ter hoogte van het Kanaal is de kortste oversteek (ruim 42 kilometer) tussen het Verenigd Koninkrijk en het Europese vaste land. Men heeft dan 876 kilometer afgelegd. Voor een vleermuis zou dit ook een logische route zijn om zo snel mogelijk het grote open water over te steken. Aangezien vleermuizen ook foerageren onderweg, zal het diertje logischerwijs vele kilometers meer hebben afgelegd om van Blagdon naar Pietersbierum te komen.

Het is bekend dat er nogal eens vleermuizen als verstekelingen meeliften in bijvoorbeeld palletboxen vol tuinbouwproducten tussen de vaste wal en het Verenigd Koninkrijk. In verband met deze Ruige dwergvleermuis werd hier dan ook even aan gedacht. Op het bedrijf komen echter alleen lege en 'schone' palletboxen van elders uit Nederland binnen waarin vervolgens eigen geteelde producten worden verpakt om weer richting klanten te worden verzonden. De kans dat het een verstekeling uit Engeland zou kunnen zijn is dus nihil.

Ruige dwergvleermuis

De Ruige dwergvleermuis is één van onze kleinste vleermuissoorten met een spanwijdte van 23 tot 25 centimeter en een gewicht van 6 tot 15,5 gram. De vrouwtjes zijn iets groter en zwaarder dan de mannetjes. Ruige dwergvleermuis A4030 woog op het moment van ringen 7,6 gram en valt daarmee dus duidelijk binnen de marges van een gezond mannelijk dier. Ten tijde van het ringen zijn er nog enkele gegevens van het diertje verzameld, zoals de lengtematen van de vijfde vinger (44 millimeter) en de onderarm (34,5 millimeter). Uit ervaring en de bekende literatuur weten we dat dit geen uitzonderlijk afwijkende maten zijn voor een mannetje Ruige dwergvleermuis. De vijfde vinger kan in lengte variëren tussen 42 en 48 millimeter en de onderarm heeft een variatie van 32 tot 37 millimeter. Hoe oud het diertje is geworden is niet bekend. Wel is zeker dat hij op het moment van ringen bij Blagdon Lake al seksueel

Figuur 2. Ring- en vindplaats van Ruige dwergvleermuis London A4030 (bron nl.afstand.org). In rood de kortste verbinding, in blauw de verbinding via Het Kanaal.

actief is geweest. De teelballen waren niet meer gevuld en de bijballen kleurden 'zwart', wat betekent dat deze gevuld zijn (geweest). Een dier dat nog niet deel neemt aan de voortplanting heeft de bijballen nog in huidskleur.

Op het moment dat het diertje in Pietersbierum werd teruggevonden woog het zoals gezegd 7,1 gram. Inspectie van het gebit toonde aan dat het een nog betrekkelijk jong dier moet zijn geweest, omdat er nog geen tandslijtage en/of tandplak aan het gebit te zien was. Om er achter te komen waar hij in het najaar van 2013 seksueel actief is geweest, zal te zijner tijd meer onderzoek worden uitgevoerd op het diertje.

Unieke migratiewaarneming

Uit ringonderzoek is al veel informatie naar voren gekomen. Zo is bekend dat de Ruige dwergvleermuizen over grote afstanden trekken in opvallende patronen die grofweg noordoost – zuidwest gelegen zijn. De afstanden die in een rechte lijn daarbij worden afgelegd kunnen oplopen tot ruim 1900 kilometer. Daarnaast is ook aan de hand van enkele dieren vastgesteld dat zij zonder probleem per nacht in een rechte lijn 40 tot 70 kilometer afleggen. In de praktijk moet dit vele malen meer zijn, omdat de dieren onderweg ook foerageren en allerlei lijnelementen gebruiken die ook niet allemaal in een rechte lijn achter elkaar liggen.

In Engeland is men nog eens de archieven ingedoken, omdat niemand ooit eerder iets had vernomen over migratie van geringde vleermuizen tussen het Verenigd Koninkrijk en het Europese vasteland. We hebben hier dus met de eerste vleermuis te maken waarvan middels een ring is aangetoond dat deze trek daadwerkelijk plaatsvindt. Het betreft hier dus een unieke waarneming. Hopelijk zal deze vondst meer vleermuiswerkers in Engeland en het Europese vasteland stimuleren scherper op geringde vleermuizen te letten en nog meer ringonderzoek te doen.

Bezoek aan Engeland

Juist omdat het dus een zeer bijzondere vleermuiswaarneming betrof, heeft Dolstra het diertje persoonlijk teruggebracht naar Engeland voor onderzoek. Tijdens dit bezoek heeft hij samen met Hargreaves ook

de plaats aan het Blagdon Lake bezocht waar deze vleermuis was gevangen en geringd. Deze dagen zijn ook diverse vleermuiswinterverblijven bezocht (figuur 3) en zijn vleermuiskasten geïnspecteerd. Door de zachte winter leverde dit niet de aantallen vleermuizen op die normaal aanwezig zijn in de verschillende overwinteringsobjecten. Tenslotte werd een dag meegeholpen met onderzoek naar de hoefijzerneuzen in de mijnen rond het Engelse Bath. Hier werden naast 16 Grote hoefijzerneuzen (*Rhinolophus ferrumequinum*) ook nog 126 Kleine hoefijzerneuzen (*Rhinolophus hipposideros*) waargenomen. Beide zuidelijke soorten kennen we niet uit Fryslân en in Zuid-Nederland zijn ze al tientallen jaren niet meer waargenomen.

Zomer 2013

Misschien wel de belangrijkste vraag die gesteld kan worden is: "Waar heeft deze Ruige dwergvleermuis de zomer van 2013 doorgebracht?" Als we dit weten, kan er ook een beter beeld verkregen worden van de route van het diertje van Blagdon naar Pietersbierum. Om hier een idee van te krijgen zijn er haarmonsters van het dode diertje genomen om vervolgens op de universiteit van Exeter (VK) de isotopensamenstelling vast te stellen. Doordat er al in heel veel regio's binnen Europa isotopenanalyses zijn uitgevoerd, is er door EUROBATS (de Europese vleermuiswerkgroep) inmiddels een redelijk goed overzicht verkregen van de verspreiding van isotopensamenstellingen. Bij een isotopenanalyse wordt een hoeveelheid haar gebruikt dat ongeveer een vingernagel bedekt. Meestal wordt hiervoor het haar onder op de rug vlak bij de staart geknipt. Op grond van wetgeving is dit overigens alleen toegestaan bij dode dieren.

Vervolgonderzoek

Op het moment dat dit artikel werd aangeleverd (rond 20 april 2014) was de isotopenanalyse op deze vleermuis nog niet uitgevoerd. De resultaten zullen naar verwachting in de zomer van 2014 bekend worden. Ook zal er dan mogelijk meer bekend zijn over de prooisamenstelling in de maag van deze vleermuis. Waarschijnlijk was de maag niet leeg. De temperatuur bleef in het najaar van 2013 hoog. Hierdoor gingen de Ruige dwergvleermuizen nog niet in winterslaap, maar bleven vliegen en foerageren, ook in de dagen direct

Figuur 3. Pompgebouw bij Lake Blagdon, Verenigd Koninkrijk, dat is omgebouwd tot een zomer- en winterverblijf voor vleermuizen, 18 januari 2014 (foto Teddy Dolstra).

voorafgaand aan 23 december. De prooisamenstelling in combinatie met de isotopenanalyse kan ons dan meer vertellen over waar het dier de laatste tijd van zijn leven heeft doorgebracht. Dit zal in een vervolgartikel nader worden belicht.

Bezoek Daniel Hargreaves aan familie Nieuweboer

Geboeid door de reis die deze geringde vleermuis moet hebben gemaakt, heeft Hargreaves in overleg met Dolstra besloten om de vindplaats van deze vleermuis te bezoeken. Aan het einde van een succesvolle dag van vleermuiswintertellingen in Fryslân, hebben de auteurs vergezeld door Daniel Whitby een bezoek gebracht aan de familie Nieuweboer in Pietersbierum. Nieuweboer was blij verrast doordat opeens de persoon uit Engeland voor hem stond die de door hem gevonden vleermuis had gevangen en geringd. Nieuweboer legde uit hoe hij het dier had gevonden en deed uit de doeken wat ze zoal op het erf en het achterliggende wad beleven met vleermuizen. Dit was een waardige afsluiting van een lang weekend vleermuiswintertellingen in Fryslân.

Dankwoord

Allereerst willen we de familie Nieuweboer bedanken voor het feit dat ze de geringde vleermuis gemeld hebben. Op deze wijze hebben ze bijgedragen aan het migratieonderzoek van vleermuizen. Daarnaast willen we de mensen bedanken die via Facebook de auteurs bij elkaar gebracht hebben. Dit gaat hopelijk in de toekomst nog meer gezamenlijke Engels-Nederlandse samenwerking op het terrein van vleermuizen opleveren. Tot slot willen we alle mensen bedanken die met ons mee zijn geweest tijdens onze veldbezoeken in het kader van de vleermuiswintertellingen in Engeland en Fryslân om deze tot een succes te maken.

Bronnen

Kapteyn, K., 1995. Vleermuizen in het landschap, over hun ecologie, gedrag en verspreiding. Schuyt & Co Uitgevers, Haarlem.

Limpens, H., K. Mostert & W. Bongers, 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen, onderzoek naar verspreiding en ecologie. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Websites

<http://nl.afstand.org/Blagdon/Pietersbierum>

<https://www.facebook.com/ZoogdierwerkgroepFriesland>

Teddy M. Dolstra
Weerdijk 13
NL 8488 GN Nijeholtwolde
tdolstra@xs4all.nl

Daniël Hargreaves
Duskin Farmhouse
Covet Lane
Kingston
Kent
CT4 6JS
UK
daniel@batdan.co.uk